

ประเด็นแรก : จิตโศกคือจิตอย่างไร ? เพื่อให้เข้าใจจิตไม่โศกให้ง่ายขึ้น จะพูดถึงจิตโศกซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามก่อน จิตโศกมาจากภาษาบาลีที่ว่า โศก หรือจากภาษาสันสกฤตที่ว่า โศก ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน คือแปลว่าแห้งหรือแห้งผาก จิตโศกก็คือจิตที่แห้งหรือแห้งผากนั่นเอง เป็นเรื่องของนามธรรมที่เห็นยาก แต่ก็พูดให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ก่อน ว่าจิตแห้ง

ตามปกติจิตของคนเราจะมีอารมณ์ชุ่มชื้นอยู่เสมอ คือชุ่มชื้นอยู่กับอารมณ์ที่ได้รับ จะเรียกว่ากินอารมณ์หรือรับอารมณ์อยู่ตลอดเวลาก็ได้ อารมณ์คือสิ่งที่จิตยึดเหนี่ยว ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรม จิตจะรับอารมณ์หรือกินอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อยู่เสมอ ขณะที่จิตกินอารมณ์หรือรับอารมณ์อยู่นั้น จิตจะมีความชุ่มชื้นเป็นปกติ หากมีอะไรมาทำให้จิตไม่ชุ่มชื้น จิตก็จะแห้งผาก ที่เราเรียกว่าจิตโศกก็คือจิตที่แห้งผากนั่นเอง นี่เป็นประเด็นแรกที่ว่าจิตโศกคือจิตอย่างไร ?

ประเด็นที่สอง : อะไรทำให้จิตโศก ? ได้กล่าวไว้ในประเด็นแรกแล้วว่า จิตจะกินอารมณ์อยู่เสมอ คือรับอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อยู่ตลอดเวลา แล้วจิตจะชุ่มชื้นอยู่กับอารมณ์ที่กินที่รับอันพึงพอใจนั้น ติดหรือพัวพันอยู่กับอารมณ์นั้น ภาษาบาลีใช้คำว่า สนิห เรานำมาใช้ทับศัพท์ว่า เสนหา ซึ่งแปลว่าวางเหนี่ยวของความรัก พูดง่าย ๆ ก็คือรักอารมณ์นั้น ที่ว่า รัก นั้น มีรัก ๒ อย่าง คือ ต้องการให้รักและต้องการรับรัก ต้องการให้รักคือต้องการรักผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ส่วนต้องการรับรักคือต้องการให้ผู้อื่นรักเรา จิตของคนเรามันจะเนียวเนียวผูกพันอยู่กับรัก ๒ อย่างนี้ หากวันใดหรือเมื่อใดจิตไม่ได้รัก จิตก็จะโศกก็จะแห้ง หหมดความชุ่มชื้น หากจะถามว่าอะไรทำให้จิตโศก ก็จะตอบได้ทันทีว่า “ **ความรัก** ” นั่นเองที่ทำให้จิตโศก เปิดตำราคัมภีร์ธรรมบทขุททกนิกายดูในปิยวรรค ก็พบว่าพระพุทธองค์ตรัสไว้หลายสาเหตุที่ทำให้จิตโศก แต่โดยสรุปแล้ว ก็คือความรักนั่นเอง ที่เป็นตัวการทำให้จิตโศก เช่นพระบาลีที่ว่า

๑. เปมโต ชายเต โสโก แปลว่า	ความโศกย่อมเกิดจากรัก
๒. รติยา ชายเต โสโก แปลว่า	ความโศกย่อมเกิดจากความยินดี
๓. กามโต ชายเต โสโก แปลว่า	ความโศกย่อมเกิดจากความใคร่
๔. ตณหาย ชายเต โสโก แปลว่า	ความโศกย่อมเกิดจากความอยาก

โดยสรุปก็คือ ความโศกย่อมเกิดจากรัก รักมากก็โศกมาก รักน้อยก็โศกน้อย ไม่รักเลยก็ไม่ต้องโศกเลย เมื่อเร็ว ๆ นี้ หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า เครื่องบินซึ่งเดินทางอยู่ในประเทศลาวเกิดอุบัติเหตุตกลงในแม่น้ำโขง คนโดยสารตายหมด เราก็ก็นั่งรับทราบและสงสาร แต่ไม่โศก แต่หากทราบว่าในจำนวนคนที่ตายนั้น มีเพื่อนเราด้วยคนหนึ่ง ความโศกก็จะเกิดขึ้นในใจ แต่ยังไม่โศกได้นอนหลับ แต่ถ้าบังเอิญคนที่ตายนั้นเป็นลูกเราหรือเป็นพ่อแม่สามีภรรยาที่เรา รักมาก ความโศกจะมากขึ้นเป็นทวีคูณทันที จนถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับแล้วยังแถมร้องไห้อีกด้วย นี่เองที่ว่ารักมากก็โศกมาก รักน้อยก็โศกน้อย ไม่รักเลยถึงจะตายเป็นหลักร้อยหลักพัน จิตเราก็ก็นอนหลับ ไม่โศก

นักวิทานหนึ่งได้พูดถึงเรื่องความโศกของผู้หญิงที่ถูกสามีทอดทิ้งไปไม่ใยดี ไปมีรักอื่น เขารักสามีมากพอขาดรักก็เศร้าโศกถึงที่สุด โดยได้ประพันธ์เป็นคำกลอนรำพึงรำพันไว้ว่า

อันโศกอื่น	หมิ่นแสน	ในแดนโลก
ก็ไม่โศก	ลึกซึ้ง	เท่าหึงผัว
ถึงเสียทอง	ของรัก	สักเท่าตัว

ค่อยยังชั่ว ไม่เสียดาย เท่าชายเขื่อน

นี่แหละคือเรื่องที่ทำให้จิตโศก ในประเด็นที่สอง

ประเด็นที่สาม เหตุใดจิตที่บรรลุนิพพานแล้วจึงไม่โศก ? ในประเด็นที่สองได้กล่าวไว้แล้วว่า ความรัก ทำให้จิตโศก ที่ว่า รักมากโศกมาก รักน้อยโศกน้อย และถ้าไม่รักเลยก็ไม่โศกเลย ธรรมดาจิตของพระอริยะคือ ท่านที่บรรลุนิพพานแล้ว นั้น ท่านจะไม่มีความรัก ไม่มี ความขิง ที่เราพูดว่าไม่มีโลภะ โทสะ โมหะหรือไม่มี ความ โลกโกรธหลงนั่นเอง หากใครบอกว่าตัวเองเป็นอริยะแต่ยังโลกโกรธหลงอยู่ ตั้งข้อสังเกตได้เลยว่าเป็นอริยะปลอม พระอริยะจริง ๆ จิตใจท่านจะบริสุทธิ์ ปราศจากโลกโกรธหลงอย่างแท้จริง และจะไม่มีการโฆษณาตัวเองว่าเป็น อริยะ หากใครโฆษณาตัวเองว่าเป็นอริยะพึงทราบได้เลยว่า “ อริยะเถื่อน ”

จากปัญหานี้จึงตอบได้เลยว่า เพราะจิตของอริยะไม่มีรักนั่นเอง จึงไม่มีโศก แม้ในพระบาลีพุทธพจน์ พระ พุทธองค์ก็ทรงตรัสไว้ว่า

๑. เปมโต วิปมุตตสส นตถิ โสโก ฯ แปลว่า ผู้ไม่มีความรัก ความโศกย่อมไม่มี
๒. รติยา วิปมุตตสส นตถิ โสโก ฯ แปลว่า ผู้ไม่มีความยินดี ความโศกย่อมไม่มี
๓. กามโต วิปมุตตสส นตถิ โสโก ฯ แปลว่า ผู้ไม่มีความรัก ความโศกย่อมไม่มี
๔. ตณฺหา วิปมุตตสส นตถิ โสโก ฯ แปลว่า ผู้ไม่มีตัณหา ความโศกย่อมไม่มี

อยากจะตั้งคำถามเพื่อมีไว้สักคำถามหนึ่ง เพราะทุกวันนี้คนชอบตั้งปัญหาหรือคำถามกันมาก คือมีความ สงสัยกันมาก บางทีถึงกับตั้งกระทู้ถามในสภาก็มี ไม่ว่าจะเรื่องอะไร ยิ่งเรื่องธรรมะแล้วคนก็ชอบถามกันมากขึ้น ปัญหาหรือคำถามที่อยากจะตั้งโจทย์ไว้ก็คือ “ จิตโศกก็คือจิตไม่มีรักขาดรัก และจิตที่บรรลุนิพพานแล้ว ก็คือ จิตที่ไม่มีรักเช่นกัน แล้วทำไม จิตที่บรรลุนิพพานแล้วไม่มีรัก จึงไม่โศก ” ขอตอบว่า

จิตปุถุชนที่ไม่มีรัก กับจิตที่บรรลุนิพพานแล้วไม่มีรัก นั้น ไม่เหมือนกัน คืออย่างไร ? คือ จิตพระอริยะ นั้นเป็นจิตไม่यरัก ส่วนจิตของปุถุชนคนธรรมดาเช่นอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ นี้ มันयरรักคือมันयरให้รักและ ยอรักรับรัก แต่มันนอรักเพราะไม่มีจะรัก มันต่างกันตรงนี้

ธรรมดาจิตของพระอริยะนั้นท่านสขอยู่ในตัวเอง ไม่ต้องพึ่งรัก ส่วนจิตของคนธรรมดาสามัญอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ ไม่สขอยู่ในตัว แต่สขเพราะรัก เวลารักมันงวลงหรือหายไป จิตใจก็เลยแห้ง เรื่องนี้เป็นเรื่องนามธรรม หากนำมาเปรียบเป็นรูปธรรมคงจะเห็นได้ชัด เปรียบเช่นแตงโมกับก้อนหิน จะโตเท่ากันหรือหนักเท่ากันหรือ ต่างกันบ้างไม่สำคัญ แตงโมนั้นที่มันโตเพราะมันมีน้ำเป็ยกชุ่มอยู่ ส่วนก้อนหินโตอยู่เอง ไม่ต้องพึ่งน้ำ เพราะเหตุ นี้ หากน้ำออกจากแตงโมหมดเมื่อไร แตงโมก็จะแฟบลง ส่วนก้อนหินนั้นจะมีน้ำหรือไม่มีน้ำก็ไม่ปัญหา ไม่ เดือดร้อนอะไรเลย

จิตของปุถุชนคนธรรมดาเหมือนแตงโม สดชื่นชุ่มชื่นอยู่ด้วยความรัก พอสิ้นความรักก็แห้ง ส่วนจิตของ พระอริยะหรือผู้บรรลุนิพพานแล้วเหมือนก้อนหิน ไม่ต้องพึ่งรัก จะมรักหรือไม่มีก็เท่ากัน ไม่มีปัญหา

ดังนั้น จึงตอบได้ว่าการไม่มีรักของปุถุชนกับของพระอริยะเจ้านั้น ไม่เหมือนกัน ประเด็นทั้ง ๓ นี้ จึงสรุป ได้ว่า

๑. จิตโศก   คือจิตแห้งหรือจิตแห้งผาก

๒. สิ่งที่ทำให้จิตโศก   คือความรัก

๓. จิตที่บรรลุนิพพานแล้วไม่โศก   เพราะไม่มีรัก

เราท่านทั้งหลายได้เคยเรียนรู้มาแล้วว่า นิพพาน ปรมฺ สุขํ ซึ่งแปลว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนั้น จิตที่ไม่มีโศกคือบรรลุนิพพานแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่าเป็นมงคลคือเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าอย่างสูงสุด ด้วยประการฉะนี้.